

Галабурда Н.А.,
доцент кафедри адміністративного і кримінального права,
Дніпропетровський національний університет
ім.Олесея Гончара, м.Дніпропетровськ

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Отже, на сьогодні доволі актуальним є дослідження загальних засад кримінального провадження взагалі та змагальності, зокрема. Попри таку велику кількість досліджень принципу змагальності, сучасне розуміння вищезазначеної засади у своїй основі практично нічим не відрізняється від того уявлення про неї, яке склалося ще на початку ХІХ століття, за яким принцип змагальності – це правове положення, згідно з яким двом рівноправним сторонам (обвинувачення і захисту) забезпечується можливість брати активну участь у дослідженні обставин кримінальної справи перед незалежним арбітром – судом, що не може здійснювати інших функцій, окрім функції правосуддя.

Один з перших, хто ґрунтовно дослідив принцип змагальності у радянській літературі, був М. С. Строгович [22]. Він визначив вищевказаний принцип як основний та провідний у радянському кримінальному процесі, сутність якого полягає у відокремленні функцій сторін від функцій суду.

Для того, щоб розкрити сутність змагальності необхідно визначити, що є її предметом та її змістом.

Предмет змагальності у досудовому провадженні, тобто те, на що спрямована пізнавальна, практична діяльність будь-кого (будь-чого), полягає у вирішенні на досудових стадіях кримінально-процесуального конфлікту, що виник між протилежними сторонами процесу з приводу кримінально-правового спору в межах кримінально-процесуальних правовідносин.

Основні суб'єкти кримінально-процесуальних конфліктів у змагальному досудовому провадженні – протилежні сторони, тобто ті учасники, які безпосередньо здійснюють свою діяльність один проти одного (представники сторін обвинувачення і захисту).

Вирішення кримінально-процесуального конфлікту у змагальному судочинстві відбувається за певних умов та в певних межах.

Такі умови містяться передусім у змістовних елементах змагально-

ті. "Зміст" у філософії – це певні властивості, характерні риси, які відрізняють явище, предмет від подібних явищ, предметів.

На відміну від ст. 129 Конституції України, у ст. 22 нового КПК України законодавець визначив певні елементи, без яких, на його думку, неможлива реалізація змагальності у кримінальному процесі. Розшифрувавши у цих положеннях вагомні риси змагальності, законодавець тим самим надав їм обов'язкового характеру системи, де недотримання однієї з перелічених вимог призведе до дисбалансу всієї системи а, отже, – до виключення самої можливості реалізації змагальності. Відповідно до нового КПК України, змістовними елементами змагальності є: 1) розмежування функцій (державного обвинувачення, захисту і судового розгляду); 2) наявність учасників процесу, які виступають як сторони і здійснюють покладені на них функції; 3) непокладання двох і більше функцій на один і той же орган чи на одну і ту саму особу; 4) рівні права сторін на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав; 5) покладення на суд обов'язку, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створювати необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та вивиконання процесуальних обов'язків.

Відповідно до ст. 6 ЄКПЛ, основними характерними рисами змагальності на усіх етапах кримінального провадження є: 1) створення незалежного суду; 2) забезпечення рівності сторін.

І.Я.Фойницький ще в 1910 р. визначив три суттєві ознаки змагальності: 1) наявність сторін, що відокремлені від суду та користуються правами участі у справі; 2) рівноправність сторін; 3) звільнення суду від процесуальних функцій сторін. Ця структура змагальності стала класичною, оскільки, попри значну кількість праць, присвячених її дослідженню, переважна більшість науковців цілком погоджується із запропонованою системою ознак та лише деталізує або розширює перелік вказаних елементів.

Наведені думки та аналіз національного і міжнародного законодавства щодо змісту змагальності дає підстави стверджувати, що в його структурі доцільно виділяти лише два елементи: 1) процесуальну рівність сторін обвинувачення та захисту; 2) незалежність та неупередженість суду, які відомі ще з давньоримських часів як *nemo iudex in re sua* – ніхто не може бути суддею у своїй власній справі та *audiatur et altera pars* – та буде заслухана супротивна сторона. Ці структурні елементи пронизують усі стадії змагального судочинства. Усі інші ознаки,

які виділяються законодавцем та вченими-процесуалістами, поглинаються вищевказаними, окрім розмежування основних процесуальних функцій, що виступає сутністю змагальності.

20 листопада 2012 року вступив у законну силу новий КПК України, де у ст. 7 законодавець регламентував вичерпний перелік загальних засад кримінального провадження, які в своїй основі співзвучні з нормами Конституції України, що визначають сутність взаємин людини і громадянина з державою (її органами), закріплюють права, свободи і обов'язки людини і громадянина у таких взаєминах, встановлюють основи організації і діяльності правоохоронних, правозахисних органів і суду та визначають основні засади судочинства, зокрема в кримінальному провадженні. У кримінально-процесуальній доктрині під засадами розуміють – закріплені у Конституції України, загально визначених міжнародних актах та у кримінальному процесуальному законодавстві фундаментальні (базові) керівні для учасників провадження положення, що виражають і визначають найістотніші властивості провадження, що виражають і визначають найістотніші властивості провадження, вимоги до правил і способу діяльності, насамперед, органів і службових осіб, які ведуть кримінальне провадження, та є гарантіями забезпечення дотримання прав, свобод, законних інтересів тих учасників провадження, які залучаються до нього, а в підсумку – виконання завдань кримінального провадження.

Відповідно, до ст. 7 нового КПК, до загальних засад відносяться 22 засади, а саме: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними

засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Така регламентація засад для України є новою, оскільки по-перше у чинному КПК України, для позначення вказаних положень не застосовується спеціальний термін, а в науці кримінального процесу загальноживаним є саме термін "принцип", а не "засада", по-друге: у чинному КПК України відсутня стаття, яка б містила вичерпний перелік принципів кримінального процесу, по-третє: чинний КПК України не має окремої глави, у якій би розкривався зміст принципів кримінального процесу; по-четверте: у чинному КПК України, відсутні окремі засади, які регламентовані у новому КПК України (верховенство права; повага до людської гідності; розумність строків, тощо); по-п'яте: більшість принципів за чинним КПК України, на відміну від нового КПК України поширює свою дію лише на судові стадії процесу (змагальність, рівність перед судом, тощо).

Аналіз теоретичних робіт з кримінального процесу дозволяє дійти висновку, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення змісту змагальності. Це передусім пов'язано з тим, що в науці існує певний термінологічний дисбаланс, оскільки сукупність змістовних елементів, які характеризують змагальність, процесуалісти подають і як предмет, і як сутність, і як зміст змагальності.

Відповідно до зобов'язань, які взяла на себе Україна при вступі до Ради Європи, залишення системи кримінального судочинства в такому вигляді, який існує сьогодні, є неприпустимим. З метою досягнення більшої рівноваги прав та обов'язків між представниками сторони захисту та учасниками, які ведуть процес, необхідно переглянути права перших на предмет їх відповідності європейським стандартам дотримання прав людини, а останніх потрібно позбавити ряду повноважень, що є несумісними із змагальною формою судочинства.

Література

1. Загальна Декларація прав людини (Прийнята і проголошена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 217 А (III) 10.12 1948 р.) // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 18-24.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. – К. : ІВА, 1996. – 52 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х.: Одиссей, 2012. – 360с.

4. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nr-eg=1001-05>.

5. Строгович М. С. Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности / М. С. Строгович. – М. : Госюриздат, 1939. – 150 с.

УДК 341.102:351.746.2 (043.2)

Головко М.Б.,

к.ю.н.,

Юридичний факультет,
Чернігівський державний
технологічний університет, м. Чернігів

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ З ПРАЦІВНИКАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Після набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України значно підвищилися вимоги до якості розслідування злочинів органами досудового розслідування. Вирішальне значення у виконанні завдань кримінального провадження має комплексне використання сил і засобів, що потребує оптимальної взаємодії слідчих з працівниками оперативних підрозділів.

Окремі аспекти проблеми взаємодії слідства з оперативними підрозділами розглядалися у працях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців – В.П. Бахіна, О.В. Бауліна, І.М. Гуткіна, А.Я. Дубинського, О.М. Ларіна, В.В. Пивоварова, І.В.Потайчука, О.О. Чувільова, Л.І. Щербини та ін.; кримінально-процесуальні та криміналістичні її аспекти – в публікаціях Ю.М. Грошевого, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, М.М. Михеєнка, В. Т. Нора, М.Я. Сегая, В.М. Тертишника, В.П. Шибіка, М.Є. Шумила та ін.

Узагальнення результатів теоретичних досліджень з вищезазначеного питання дозволяють зробити висновок, що під взаємодією слідчих та працівників оперативних підрозділів слід розуміти спільну діяльність по виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинів, яка передбачає узгоджені та скоординовані дії шляхом раціонального поєднання форм і

методів роботи, властивих цим підрозділам, при чіткому розмежуванні повноважень кожного з них. Загалом взаємодія цих суб'єктів відбувається при: проведенні заходів щодо перевірки даних про протиправну діяльність конкретних осіб за відсутності офіційного повідомлення про злочин; реалізації результатів цих заходів на стадії ухвалення рішення про початок досудового розслідування (за наявності повідомлення (заяви) про злочин); виконанні доручень слідчого під час досудового розслідування.

Якщо ж брати безпосередню взаємодію конкретних представників оперативних та слідчих підрозділів, то вона, як зазначали В.В. Пивоваров і Л.І.Щербина, відбувається в двох основних формах: процесуальній та організаційній [3, с.42-43].

При цьому слід погодитися з І. М. Гуткіним та іншими авторами, які наполягають на тому, що непроцесуальна взаємодія слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні повинна відбуватися відповідно до вимог відомчих нормативно-правових актів [4, с. 75-76].

Не зважаючи на досить широкий спектр проведених досліджень слід наголосити, що проблема нормативного врегулювання взаємодії слідчого та оперуповноваженого й до теперішнього часу не має чіткої регламентації. Це пов'язано, зокрема, з тим, що в кримінальному процесі визначено право слідчого давати доручення оперативному підрозділу, а не безпосередньо оперуповноваженому.

Так, у ст.ст. 40, 41 та 281 Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого Верховною Радою України 13 квітня 2012 року (далі КПК), визначені межі повноважень слідчого й оперативних підрозділів при здійсненні взаємодії у кримінальному провадженні [1]. При цьому безпосередня взаємодія здійснюється на підставі доручення слідчого оперативним підрозділам щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій і зорієнтована на розв'язання наступних завдань:

1. Розслідування злочинів.
2. Розшук підозрюваних, місцезнаходження яких невідоме.

В силу приписів статті 41 КПК під час виконання доручень слідчого співробітник оперативного підрозділу набуває повноважень слідчого, але не має права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатись з клопотанням до слідчого судді чи прокурора.

Аналіз норм КПК 2012 року свідчить про відсутність (на відміну від